

درس پژوهی

شیوه‌های نو در طراحی اجرایی برنامه‌های درسی

اشاره

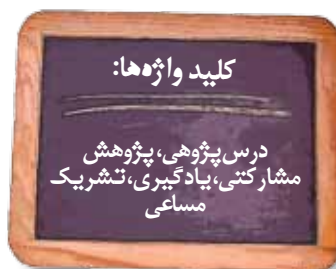
امروزه، پژوهش عملی و کاربردی در به اجرا درآوردن برنامه‌های درسی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. یکی از دغدغه‌های کارگزاران و سیاست‌گذاران آموزشی و مجریان برنامه‌های درسی گسترش پژوهش به‌ویژه پژوهش مشارکتی درون مدرسه و کلاس است. «درس پژوهی» در واقع روش پژوهشی مشارکتی معلمان در کلاس درس است که از آن به عنوان سودمندترین، کاربردی‌ترین و مؤثرترین برنامه‌پرورش حرفه‌ای معلمان در مدارس ژاپن یاد شده است. درس پژوهی و فرایند پژوهش مشارکتی شبیه فرایند اقدام‌پژوهی است. معلمان از این طریق در طراحی، اجرا و ارزیابی فرصت می‌یابند با یکدیگر همکاری، هم‌یاری و مشارکت کنند و مسائل مرتبط با یادگیری برنامه‌های درسی را بکاوند، جوابی بیابند، آن‌را در عمل به کار بندند و در پایان از عمل آموزشی یکدیگر ارزیابی گروهی داشته باشند. در درس پژوهی و اقدام‌پژوهی، معلمان به شیوه کارگروهی تمرین می‌کنند، دیدگاه‌های خود را تبادل می‌کنند و از یکدیگر می‌آموزند. در درس پژوهی بیش از اینکه معلمان مبانی نظری آموزش و یادگیری را بیاموزند، مهارت‌های علمی و کاربردی مربوط به فرایند یاددهی - یادگیری (آموزش)، ارزیابی روش‌های تدریس، خودارزیابی و فعالیت‌های آموزشی را می‌آموزند. معلمان مباحث گروهی موضوع مورد پژوهش را انتخاب و به صورت مشارکتی و در گروه، طرح پژوهش مربوط به آن را تهیه می‌کنند. درس پژوهی مثل اقدام‌پژوهی به شیوه مشارکتی، به ارزیابی دقیق فعالیت‌های آموزشی انجام شده در ارتباط با موضوع مورد نظر می‌پردازد. در این شیوه، دانش‌آموزان در پژوهش سهیم‌اند و در واقع در حین عمل پژوهش می‌کنند. درس پژوهی بیشتر بر مسائل آموزشی مرتبط با اجرای برنامه‌های درسی و جنبه‌های جزئی و کاربردی مرتبط با یاددهی - یادگیری تمرکز دارد. از آن‌جا که معلمان مجریان اصلی برنامه‌های درسی و هدایتگر فرایند یادگیری‌اند، برای کسب موفقیت در ایفای نقش خویش به توسعه دانش و مهارت‌های حرفه‌ای نیاز دارند. این مقاله با معرفی روش درس پژوهی زمینه‌های رشد و بالندگی معلمان را در اجرای مسئولیت آموزشی خود فراهم می‌کند.

در کلاس درس است که برای توسعه حرفه‌ای معلمان یک مدرسه یا مدارس هم‌تا مدنظر صاحب‌نظران و پژوهشگران آموزشی قرار گرفته است. درس پژوهشی مدلی اثربخش برای خلق محیط شوق‌انگیز برای یادگیری برنامه‌های درسی است.

اهمیت و ضرورت

آمادگی معلمان برای ایفای نقش‌های حساس و دشوار معلمی، از ضروریات کار تربیت معلم است.

پژوهش‌ها بیشتر بر مدرسه و کلاس درس متمرکزند و می‌کوشند معلمان را بیش از پیش در تصمیم‌گیری‌های مربوط به شیوه‌های بهبود کیفیت آموزشی مدارس مشارکت دهند. درس پژوهی به معلمان کمک می‌کند هنگام کسب صلاحیت‌های حرفه‌ای در حین کار به بازسازی فکری خویش و دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری توجه جدی مبذول دارند. این شیوه یکی از الگوهای مناسب از پژوهش‌های مشارکتی

سرآغاز

پژوهش‌های اخیر در زمینه توسعه حرفه‌ای معلمان، روش‌نگر جهت‌گیری‌های متفاوتی از اقدامات معمول در این حوزه است. این

مهم‌ترین مسیری که برای این آماده‌سازی تعریف می‌شود، آگاهی از نقش و وظایف معلمی در حوزه عمل است. موقعیت پیچیده عمل با بروز پدیده‌های پیچیده و ایجاد موقعیت یادگیری جدید شکل می‌گیرد و در چنین موقعیتی عنصر تدریس بسیار حائز اهمیت است. در بخش اجرای تدریس، پیدا کردن یک راه عملیاتی مشارکت بین معلمان بسیار سخت است، زیرا اجرای تدریس به تصمیم‌گیری معلمان، ابزارها و روش‌ها،

موقعیت‌های متفاوت یادگیرندگان و چندین عامل دیگر بستگی دارد. پژوهش در این زمینه از دیدگاه معلمان چند صباحی است که در سراسر جهان، مورد توجه اساسی قرار گرفته است. شیوه درس‌پژوهی می‌تواند راه مناسبی برای رفع دشواری در حوزه عمل باشد. در واقع درس‌پژوهی عمل فکورانه معلم است که در گروه‌های کوچک معلمان یک واحد یا مجتمع آموزشی به ظهور می‌رسد. در گذشته نیز

روشی به نام «معلم پژوهنده» وجود داشت. البته در روش معلم پژوهنده فقط یک معلم نقش داشت، اما در درس‌پژوهی، همه معلمان هم‌پایه یا تمام معلمان یک واحد آموزشی، کارکنان و تمامی عوامل اجرایی مشارکت دارند.

مفهوم درس‌پژوهی^۱

درس‌پژوهی یک رویکرد توسعه حرفه‌ای است که در آن، معلمان با یکدیگر در تدوین طرح

درس، طراحی آموزشی، اجرا و عملیاتی کردن همه عناصر یاددهی - یادگیری مطابق با هدف‌های برنامه‌های درسی و در مشاهده نتایج مشارکت دارند. معلمان در این مسیر با جمع‌آوری اطلاعات در مورد نحوه دستیابی دانش‌آموزان به یادگیری، با یکدیگر بحث و تبادل نظر می‌کنند تا نسبت به رفع مشکلات، اصلاح روش‌ها و تدریس ناکارآمد به نتیجه واحدی برسند و زمینه پیشرفت تحصیل دانش‌آموزان را فراهم آورند.

درس پژوهی
مدلی اثربخش
برای خلق محیط
شوق‌انگیز
برای یادگیری
برنامه‌های درسی
است

**در درس پژوهی
و اقدام پژوهی،
معلمان به شیوه
کار گروهی
تمرین می کنند،
دیدگاه های خود را
تبادل می کنند و از
یکدیگر می آموزند**

دو گام مهم درس پژوهی عبارت اند از:

۱. انتخاب موضوعی خاص از برنامه درسی توسط معلمان به عنوان مسئله یا مشکل که در طراحی، اجرا، ارزشیابی، نقد و اصلاح به صورت مشترک عملیاتی می شود و از نتایج آن برای نیل به الگوی مشترک تدریس کمک می گیرند.
۲. گروهی از معلمان پس از گزینش موضوعی خاص از برنامه درسی، آنرا به عنوان واحد کار طراحی، اجرا و ارزشیابی می کنند و همگی از محصول آن در ارتقای کیفیت یاددهی - یادگیری استفاده می برند. یکی از اعضای گروه برنامه را اجرا و دیگران در جهت رسیدن به الگوی مشترک آنرا نقد و اصلاح می کنند.

هدف های درس پژوهی

- مهم ترین هدف های درس پژوهی را می توان به شرح زیر نام برد:
۱. گسترش فرهنگ یادگیری مشارکتی در مدارس؛
  ۲. ایجاد باور نسبت به عمل تدریس

به عنوان یک عمل اجتماعی و فرهنگی؛

۳. فراهم کردن محیط و زمینه یادگیری معلمان از ایده و دانش یکدیگر؛
۴. ارتقا و توسعه دانش حرفه ای معلمان؛
۵. تغییر روش های قدیمی یاددهی؛
۶. بازاندیشی در رفتار توسط معلمان؛
۷. مشارکت در تحول مستمر آموزش؛
۸. معرفی درس پژوهی به عنوان مدلی اثربخش برای پژوهش در مدرسه؛
۹. آموختن از یکدیگر؛
۱۰. سهیم شدن در تجارب آموزشی و تربیتی یکدیگر؛
۱۱. بازاندیشی در رفتارهای آموزشی و رسیدن به راه های بهتر برای یاد دادن و یاد گرفتن؛
۱۲. تولید دانش حرفه ای؛
۱۳. تحلیل و بررسی چگونگی تفکر و یادگیری دانش آموزان در حین یادگیری؛
۱۴. ارتقای فرهنگ مشارکتی حرفه ای؛
۱۵. شناسایی مسائل و مشکلات یادگیری دانش آموزان در

- موضوعات متفاوت و اولویت بندی های آنها؛
۱۶. کمک به تغییر در کارکنان مدرسه و ایجاد و توسعه محیطی انعطاف پذیر برای دستیابی به یادگیری سازمانی؛
  ۱۷. فراهم کردن زمینه و امکان خود یادگیری از طریق مشاهده و بازاندیشی در عمل انجام شده و خودارزیابی؛
  ۱۸. ترویج تفکر سیستمی و تفکر انتقادی، تمرکز بر فرایند یاددهی - یادگیری، و ایجاد علاقه بیشتر در معلمان نسبت به فرایند یادگیری دانش آموزان؛
  ۱۹. ایجاد زمینه های درک عمیق تر مدیران آموزشی از روش درس پژوهی، به کارگیری راهبردهای اثربخش تر در ارتقای مدیریت آموزشی، تغییر یاددهنده به یادگیرنده، تبدیل مدرسه از مکان آموزش به جایی برای یادگیری و بازسازی، و مدرسه به مثابه سازمانی یادگیرنده.

مراحل درس پژوهی

۱. **تبیین مسئله و انتخاب موضوع**
- دانش آموزان در درک کدام

مباحث و دروس مشکل دارند؟

- یافتن روشی برای انتقال یک مفهوم جدید در کلاس درس.
- یک سؤال جزئی (بهبود فهم دانش آموزان از تجسم فضایی مولکول‌های چهاروجهی).
- الزامات تبیین مسئله عبارت‌اند از:
  - طرح مبانی نظری موضوع؛
  - بهره‌گیری از یافته‌های پژوهشی؛
  - توجه به ویژگی‌ها و شرایط خاص مسئله.

۲. برنامه‌ریزی درس پژوهی

- اهداف؛
- ضرورت و اهمیت پرداختن به موضوع (از طریق درس پژوهی)؛
- کاربردهای عملی و نظری؛
- تهیه و تدوین الگوی طرح درس (مبتنی بر روش‌های فعال تدریس)؛
- تعیین اعضای گروه (۵ نفر) و وظایف، مسئولیت‌ها و نقش هر یک؛
- تعیین امکانات مورد نیاز برای مجری درس، زمان انجام، فیلم‌بردار، تعیین دبیر تیم و...؛
- تهیه طرح درس توسط گروه.

۳. آموزش درس (براساس برنامه و طرح درس تنظیم شده)

- تعیین تاریخ تدریس و نشستن معلمان هنگام تدریس در عقب کلاس؛
- انجام فیلم‌برداری؛
- تعیین ناظر برای نظارت بر تدریس معلم براساس طرح درس تعیین شده؛
- تعیین ناظر برای نظارت بر واکنش‌ها و عملکردهای دانش‌آموزان (او ضمن تهیه گزارش، میزان علاقه و فعالیت‌های دانش‌آموزان را در

نظر می‌گیرد).

۴. ارزشیابی تدریس و بازتاب تأثیر آن بر برنامه‌ریزی مجدد درس

- اظهار نظر معلم مجری طرح درس در مورد تدریس خود، چگونگی اجرای درس و مسائل عمده آن.
- انتقاد معلمان عضو گروه از قسمت‌هایی از درس که از نظر آنان مشکل داشته است. (در این انتقاد تمرکز بر درس است نه معلم. درس محصول گروه است و همه اعضا در مورد نتیجه برنامه خود احساس مسئولیت می‌کنند و در واقع از خود انتقاد می‌کنند).
- یادداشت‌برداری از نقطه‌نظرات توسط دبیر تیم.

۵. تجدیدنظر در تدریس

- تجدیدنظر معلمان گروه درس پژوهی در تدریس، با توجه به مشاهدات و بازخوردهایی که از چگونگی اجرای تدریس داشته‌اند (مواد آموزشی، فعالیت‌ها، سؤال‌ها و...).
- کوشش برای یافتن پاسخ این سؤال اساسی که: «چگونه می‌توان برنامه را بهتر اجرا کرد؟»

- تجدیدنظر در طرح درس با توجه به مشاهدات و یادداشت‌های معلمان، واکنش‌های دانش‌آموزان و نظرات معلم مجری.
- تغییر روش تدریس، فعالیت‌ها، سؤال‌ها، مسائل مطرح شده، مواد و رسانه انتخاب شده و سایر اجزای درس در صورت ضرورت.

۶. آموزش درس تجدیدنظر شده

- تدریس درس تجدیدنظر شده (نواقص درس براساس

اصلاحات انجام شده رفع شده است).

- تدریس نهایی.

توجه:

- این تدریس ممکن است توسط همان معلم و در همان کلاس یا توسط یکی دیگر از اعضای گروه و در همان کلاس یا در مکانی دیگر صورت پذیرد.

- در این مرحله اعضای شورای معلمان در تدریس حضور دارند (ممکن است تعداد معلمان و اعضای گروه بیشتر از دانش‌آموزان باشد).

۷. ارزشیابی و بازاندیشی

- پاسخ به این سؤال که: «چه چیزی از درس پژوهی و اجرای آن آموخته شد؟»
- بررسی میزان و چگونگی یادگیری و فهم دانش‌آموزان از مسئله‌ای که به‌خاطر آن پژوهش انجام شد. در این مرحله تیم از خود می‌پرسد تا چه اندازه خوب عمل کردیم و به‌طور کلی میزان تحقق اهداف بیان می‌شود.

توجه:

- در این مرحله ممکن است از افرادی مانند معلمان مجرب، برنامه‌ریزان درسی، مؤلفان کتاب‌های درسی، استادان دانشگاه و انجمن‌های علمی مرتبط با موضوع درس پژوهی دعوت به عمل آید. همه اعضای شورای معلمان به همراه یک فرد متخصص خارج از مدرسه تدریس را نقد و بررسی و تغییراتی را پیشنهاد می‌کنند.

معلمان در طراحی،

اجرا و ارزیابی

فرصت می‌یابند با

یکدیگر همکاری،

هم‌پاری و مشارکت

کنند و مسائل درون

مدرسه و کلاس

را بکاوند، جوابی

بیابند و آن را در

عمل به کار ببندند

نتیجه‌گیری

درس پژوهی در واقع یک روش پژوهشی مشارکتی معلمان در کلاس درس است که از آن به عنوان سودمندترین، کاربردی‌ترین و مؤثرترین برنامهٔ پرورش حرفه‌ای معلمان می‌توان نام برد. درس پژوهی و فرایند پژوهش مشارکتی مثل اقدام پژوهی است. معلمان در طراحی، اجرا و ارزیابی فرصت می‌یابند با یکدیگر همکاری، هم‌پاری و مشارکت کنند و مسائل درون مدرسه و کلاس را بکاوند، جوابی بیابند و آنرا در عمل به‌کار ببندند و در پایان از عمل آموزشی یکدیگر ارزیابی گروهی داشته باشند. درس پژوهی کمک می‌کند تا معلمان مشکلات تدریس خود را به کمک هم حل کنند. این امر کمک زیادی به بهبود روش‌های یاددهی می‌کند و در نتیجه دانش‌آموزان درس را بهتر یاد می‌گیرند و آموزش سودمندتر می‌شود.

پی‌نوشت

۱. «lesson study» به معنای پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس است.

همراه با مستندات، گزارش‌ها، فیلم‌ها، عکس‌ها، صورت جلسات، نقطه‌نظرات معلمان و دانش‌آموزان و اولیا).

- بازدیدهای افراد متخصص و مسئولین
- بازدیدهای معلمان از مدارس یکدیگر.
- تبادل تجربیات و نتایج کار با دیگر مدارس و معلمان.
- استفاده از بازتاب‌ها در اصلاح و تغییر برنامه.

پیش‌نیازهای لازم برای کیفیت بخشی به درس پژوهی

- معلمان مشتاق و متعهد؛
- زمان مناسب برای اجرا؛
- حمایت سایر عوامل اجرایی واحد آموزشی (مدیر، معاون، مربی بهداشت و حتی اولیا)؛
- وجود برنامهٔ درسی با کیفیت؛
- روابط مناسب معلمان و همکاران در واحد آموزشی (روابط رسمی و غیررسمی)؛
- وجود جؤ همکاری گروهی؛
- شناسایی دقیق مشکلات آموزشی در فرایند تدریس و تلاش برای رفع آن‌ها؛
- استفاده از ابزارهای الکترونیکی در تهیه، بازبینی و... در اجرای تدریس.

۸. سهیم شدن در نتایج و دستاوردها

و بازتاب و تبادل نتایج

- نوشتن گزارش پایانی (تشریح فرایند درس پژوهی و یافته‌ها)

منابع

۱. استیبانک و همکاران (۱۳۸۹). درس پژوهی راهنمایی عملی برای مدیران و معلمان. ترجمهٔ رضا ساکی و داریوش مدنی. حکمت علوی. تهران. چاپ اول.
۲. ساکی، رضا (۱۳۸۸). سواد درس پژوهی معلم. دانش آفرین. تهران. چاپ اول.
۳. سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۸۶). «درس پژوهی، الگویی برای تولید دانش حرفه‌ای در مدرسه». رشد مدیریت مدرسه. دورهٔ ششم. شمارهٔ ۵۱.
۴. _____ (۱۳۸۷). «درس پژوهی: هستهٔ تحول در آموزش و پرورش». رشد مدیریت مدرسه. شمارهٔ ۵۲.
۵. خاکباز، عظیمه‌السادات؛ فدایی، محمدرضا و موسی‌پور، نعمت‌اله (۱۳۸۷). «تأثیر درس پژوهی بر توسعهٔ حرفه‌ای معلمان ریاضی». فصل‌نامهٔ تعلیم و تربیت. نشریهٔ پژوهشکدهٔ تعلیم و تربیت. تابستان.
۶. عباس‌زادگان، علی (۱۳۹۰). درس پژوهی (چیستی؟ چرایی؟ چگونه؟). پژوهشکدهٔ تعلیم و تربیت، ادارهٔ کل آموزش و پرورش خراسان رضوی. مشهد. چاپ اول.